

MØTE MED VESTERÅLEN

– en veiviser til historia

er et samarbeidsprosjekt mellom kommunene Andøy, Bø, Hadsel, Sortland og Øksnes, Vesterålen regionråd, Vesterålmuseet og Nordland fylkeskommune.

Prosjektet er igangsatt etter idé og initiativ fra Vesterålen regionråd, kulturutvalget som har ansvaret for å samordne arbeidet.

I boka «Møte med Vesterålen» presenteres 21 spennende områder som viser viktige sider av Vesterålens rike natur, kultur og historie. Nykvåg–Hovden er ett av områdene som er tilrettelagt for besøkende.

Tekst:

Oystein Rysst

Forsidefoto:

Hans Hvide Bang

Utlånt av Redningssektoret NSSR

Kilder:

Rolf Straume: Bø bygdebok
Bøferdingen (flete årganger)
Alf Oxem: Yttersta av Bø (brosjyre)
Harald H. Bergmann: Fugleliv i Bø (brosjyre)
Eivind Thorsvik: I storm og stilla

Grafisk produksjon:

Reklamebyrået mål og mening AS
K. Nordahl Trykkeri AS, Sortland

Redaksjonsgruppe:

Ingrid Lekven, Bø kommune
Laila Sæber
Åse Samuelsen, Bø kommune

Koordinering og fagansvar:

Erik Bugge, Vesterålen regionråd
Geir Remen, Vesterålmuseet

Spesiell takk til:

Finn Myrsvang og Morten Halvorsen som har gitt verdifulle innspill til manus.

ISBN 82-7737-012-1

Sortland - Bø 1999

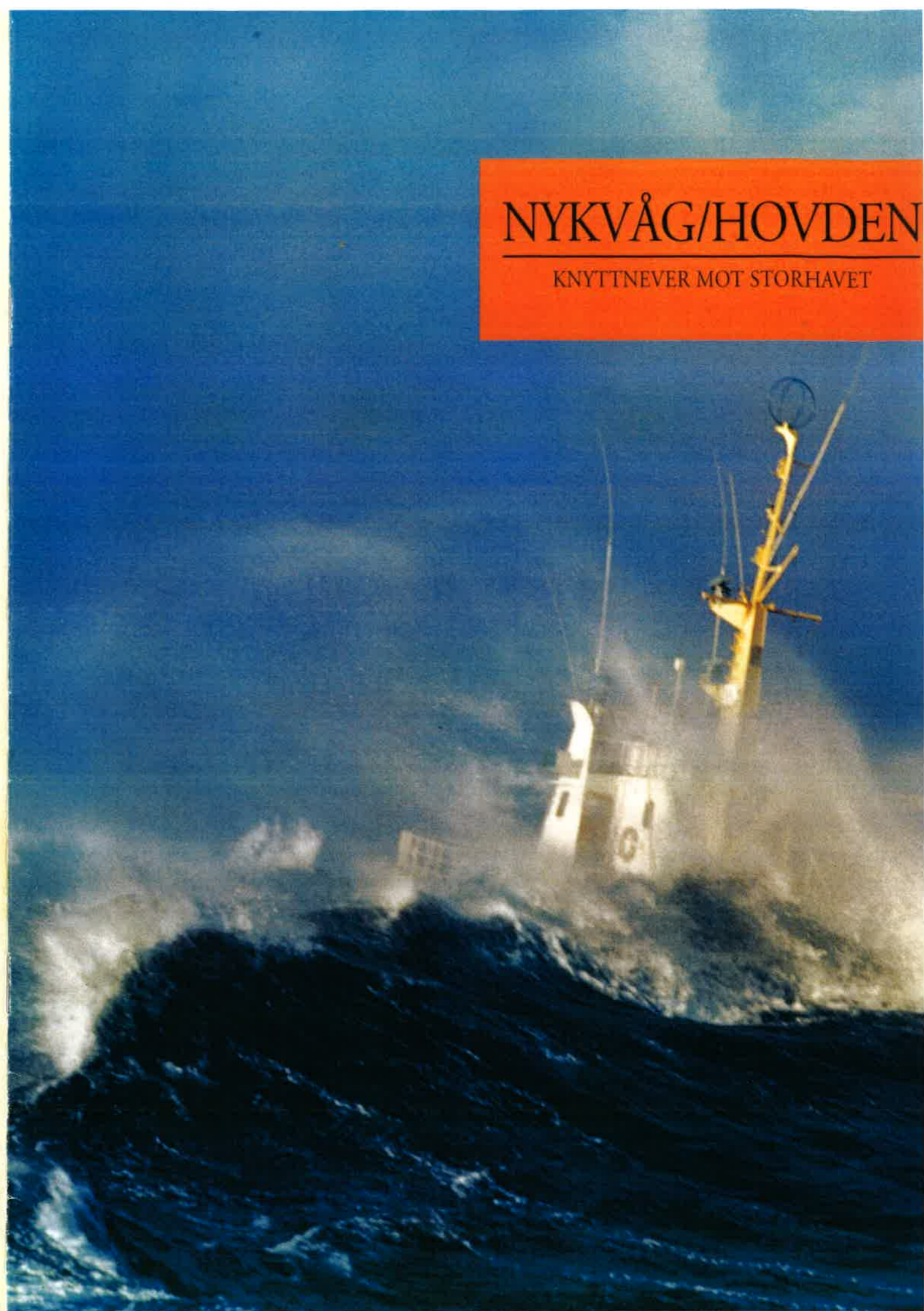
© Vesterålen regionråd

BØ KOMMUNE

NYKVÅG/HOVDEN

KNYTTNEVER MOT STORHAVET

Rullesteinsfjæra nedenfor vegen mellom Nykvåg og Hovden er verdt å stanse opp ved. Den utgjør ytre delen av en stor morenerygg som etter årtuseners bårselag har blitt til en 3 km. lang fjære av rullestein. Ytersida av Vesterålen og Lofoten har vært isfritt i 18000 år, 7–8000 år før resten av Norge. Dette betyr at morenen er av de eldste avsetningene i landet.

(Foto: E. Bugge, Vesterålen kulturutvalg)

Mot havkanten

Forventningen stiger i kroppen når du tar av fra riksveg 820 i krysset før Eidet. Det gule og svarte veiskiltet forteller at veien ender i Hovden, 18 kilometer unna. Det bærer utover langs nordsiden av Åsandsfjorden, ut mot selveste storhavet. Her er det annerledes og råere enn ellers i Bø. Den svingete veien formelig klorer seg fast i berget. Åsandsfjorden skjærer seg vestfra helt inn til Eidet, med sin gode havn og moderne fiskeindustri. Fra havet kommer tungdønningene rullende inn, bryter skumhvitt over de mange grunner og lumske undervannsskjær før de urgamle bergene tar fra dem all kraft.

Denne trekanta halvøya med sine

steile fjellrekker og smale strandflater er geologisk forskjellig fra bygda ellers. Hele halvøya består for det meste av bergslaget gabbro. En mørk bergart rik på mineraler. I Kobbvågen utnyttes gabbroen industrielt i veidekke.

Fra Gustadkleiva kan du ute i havet se Floholman stikke opp, som en siste skanse mot uendeligheten, nakne og øde. I Bø er kontrastene store. Du kommer fra den idylliske og godt skjermede Jørnfjorden, sør i bygda, til den ytterste bastionen mot Norskehavet på Langøya, værene Nykvåg og Hovden – to knyttnever mot storhavet.

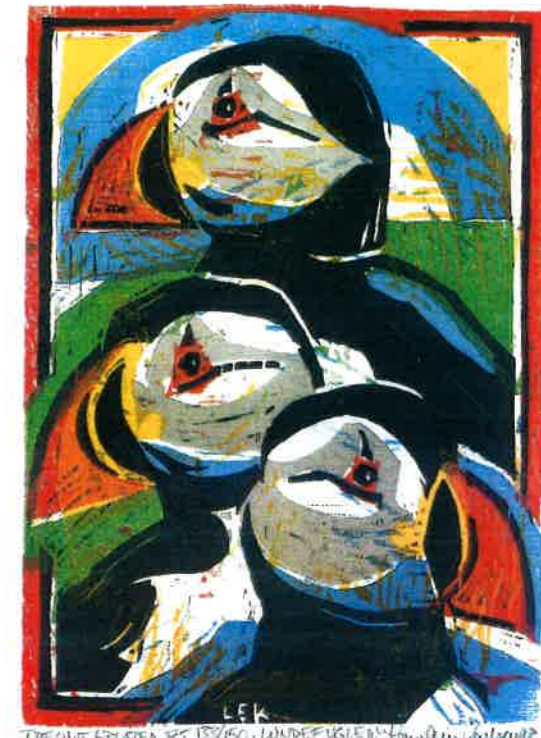
Vakkert og vilt

To av de imponerende Nykan, Spjøten og Engnyken, dukker opp i havet ved Sandvika. Helt spesielle obeliskforma fjell som geologene mener er rester av et høglannd som havet gjennom lang tid har drevet sitt spill med. Spjøten, Engnyken, Fuglenyken, Gårdsnyken og Måsnnyken er sammen med Frugga utenfor Hovden, hekkeplass vår og sommer for tusenvis av ulike arter sjøfugl – et unikt og helt enestående område i Norge. Her er først og fremst svært store mengder med lundefugl, men også krykkje, havørn, lomvi, alke og skarv. Fuglefjellene ved Nykvåg er av de største attraksjonene i Vesterålen.

Vi passerer Sandvikbukta som

med sin innbydende hvite sandstrand nok kan friste til et forfriskende sjøbad på blanke sommerdager.

Ved Sandvikhalsen kan en nyte utsikten over land og hav. Raet, eller endemorenen ved Nyke, mellom Nykvåg og Hovden, er mest iøynefallende. En endemorene består av sand, grus og steinmaterialer, skjøvet frem av brefronten og avsatt i rygger langs kanten av breen. Spennende er det å gå på oppdagelsesferd i dette området en fin sommerdag. Her ligger den helt spesielle rullesteinsfjæra og seks fiskevann på rekke og rad opp mot Nykdalen. Bjørkeskogen er på det meste borte her ute, bare de mest hardføre plantevekstene trives i salt og blåst.

Lars-Erik Karlsen: Lundefugler.

Støvelhav

I Nykvåg møter vi fiskeflåten. I sesongen er det liv og virke på bryggene. Utenfor Nykvåg og Hovden fiskes det både oppmed og mot djuphavet ute i eggakanten etter de fleste fiskeslag, stort sett året rundt.

I følge et gammelt sagn ble médene eller siktepunktene til den tradisjonsrike fiskegrunnen Jennega, 18–19 sjømil nordvest for Nykvåg–Hovden, oppdaget av en fisker som bodde ved fjellet Jennen. I drømme fortalte en merkelig skapning at han skulle finne den beste fiskeklassen i Vesterålen ved å ro så langt ut at

*Jentin' tel Malnesberget går
Og Saspointin' på
Gaukverøya står*

Nykvåg, som omtales i skriftlige kilder allerede i 1490, hadde på 1950-tallet 250 innbyggere, men har i dag rundt 150 fastboende. Den store attraksjon sommerstid er uten tvil fug-

lekolonierne i Bufjellet, like ved veien som omkranser vågen. Fra februar til august er det et svare leven fra de over 4000 parene med krykkjer som hekker her. Ennå mer leven blir det hver gang havørna er på vingene, på rov etter nytuklekte fugleunger. Havna er beskyttet av to store rausmoloer, bygget i 1940-årene. Men Nykvåg har ingen god havn i uvær og oppgang. Lokalbåten kunne på grunn av havneforholdene bare ekspederes ute i rom sjø, og måtte gå forbi når uværet herjet. Utenfor Nykvåg er der et «støvelhav» med lumske grunner og brott, bare med smale leier mellom skjærene som må tilbakelegges til og fra fiskefeltet. Her finnes ingen livd av land. Greit nok i maksvær, men straks verre i «kov og dam». Menneskelig erfaring og kløkt må til, selv med dagens moderne satellitt- og datainstrumenter. I dag driver omkring 20 fastboende fiskere sitt virke fra stedet, der plast- og aluminiumsjarkene dominerer blant kystfiskebåtene, iblandt en

og annen moderne påbygget fiskeskøyte fra 50- og 60-tallet. Stedet har også butikk og to aktive fiskemottak.

(Foto: Bladet Vesterålen).

Hvem husker ikke legenden «ho Clara i Nykvågen»? Fiskekjøper, butikkeier, post- og dampskipsekspeditor Clara Christiansen, ei driftig, uredde og høyt respektert kvinne, engasjert i typiske mannsdominerte yrker. I mange år tok hun viktige tak både for hjemstedet og kommunen.

Havørn

Etter at havørna ble fredet i 1968 har havørnbestanden i Norge økt kraftig. Nesten 40 prosent av bestanden hekker i Nordland. Havørna er en sosial rovfugl. De store sjøfuglkoloniene i Nykvåg samler et betydelig antall ørner i sommermånedene hvor de kan fråse i mat. For det meste er det ungfugl som ikke hekker. Det tar lang tid, 5–6 år, før havørna når forplantningsdyktig alder. Havørna starter hekkeforberedelsene tidlig på vinteren. Den kan velge svært ulike reirplasser, men reiret plasseres ofte i en bergvegg. Enkelte reir brukes gjennom generasjoner og kan oppnå svære dimensjoner etter gjentatte påbygginger.

Fra heftet «Fugleliv i Bø» 1997.

Tekst og tegning: Harald Bergmann.

Strevsomt liv på sjø og land

De ligger nær fiskeplassene, de gamle værene. Gunstig for den som vil høste av havets rikdom. I tillegg til mer stasjonære fiskeslag som blant annet sei og kysttorsk, lange, uer, brosme og kveite, passerer også lofotskreien området på sin årvisse vandring fra Barentshavet mot barselsenga i Lofoten. I tillegg var her egg- og dunvær fra gammelt av. Alle ressursene var en viktig forutsetning for at disse stedene ble tidlig bebodd, faktisk av de aller første i Bø, allerede i jernalderen. Det er registrert hele 61 jernaldergraver i området. (Sandvik 4, Nykvåg 39 og Hovden 18). Utkommet måtte i all hovedsak hentes fra havet. Fisk var sjølbergning og senere salgsvare, som sikret økonomien i familiene. Et enkelt husholdningsjordbruk og husdyrhold som ga poteter, korn, melk og kjøtt var en nødvendig medskjøyt.

God tilgjengelighet gjorde likevel fisket til hovednæringen. Spesielt da båtene var åpne og ble seilt eller rodd, var det nødvendig å være nær fiskeplassene. Her ute ga havet et sikkert utkomme året rundt.

Men havet tok også. Tragedier fulgte kampen for tilværelsen. Fiskere i sin beste alder ble så altfor ofte revet bort. Tilbake stod hustruen og barneflokkene. Kirkegårdene i området forteller på sin måte denne del av historien. I fiskerbondesamfunnet tok nok kvinnene som oftest de tyngste takene på så mange vis.

Historien til folket her ute er ei fortelling om gamle kulturtradisjoner, om eventyrlige fangster og tragiske forlis, om poesi og drama. Her var det både makt og avmakt, menneskelig nærhet og nærgående nysgjerrighet, tro og overtro – selve eventyrlandet.

Fogden Erik Hansson Schønnebol gir i sin Lofoten og Vesteraalens beskrivelse fra 1591 en dramatisk skildring av de harde livsvilkårene her nord:

«Frost og kuld, hunger og tørst, storm og regn, hagel og snee, skjorbug og landfarrot og spedalskhed er her iblandt den menige mand, og alt for meget der af, om det var ellers Guds villie. Pestilente kommer her ikke gierne, men det vilnende hav, hine grumme bølger og hiin skarpe søe, er de fattige folk som boer pestilente haard nok des værte, Gud bedre det saa sant. Her er intet got at være, det skall gud kiende, hvem ellers andre raad havde. Gud naade den som nød er til at frem drage sin tiid og alder udi denne ælendinge lands ende, for den jammer og ynk som mand hører og seer dagligdags paa dette fattige folk, maae komme et menneske til at græde, uden han ellers haver et steen hierte. Gud være os arme syndere naadig for sin søns Jesu Christi skyld.»

17. mai 1926. Hovedgården i Hovden med Bårgstuen. (Foto utlånt av Laila Sæther).

Fiskebruk og boliger. Nykvåg på 50-tallet.

(Foto: B. Evjen Andersen. Postkort. Bø Bygdemuseums bildesamling).

Eventyrfjell

Etter Nykvåg går kursen mot Hovden. Vi passerer Husvatnet og Ravatnet på høyre side og nærmer oss den bratte fjellknausen Tussen. Et naturlig skille mellom Nyke på den ene siden og Malnes-Hovden på den andre. På venstre side drønner havet rett under, og over oss henger steile berget, nesten 200 meter høyt. Man blir litt roligere til sinns når dette området er passert. De fleste av fjellene her, både Malnesberget, Tussen, Trollan, Siktartinden og Brakanskaret, er omspunnet av gamle sagn.

Bilveien mellom Nykvåg og Hovden ble påbegynt allerede midt på 1920-tallet, men var ikke fullført før i 1950-årene. Tidligere gikk ferdselen mellom Nykvåg og Hovden i båt eller til fots, delvis på en smal sti over Tusshalsen.

Kommunikasjonen med distriktet ellers gikk sjøveien, først med jekt og fembøring, senere med lokalbåt. Lokalbåttrafikken der Vesteraalens Dampskibsselskab var aktør, spilte en stor rolle fra århundreskiftet og frem til våre dager. De trauste skipene fraktet ikke bare passasjerer og nødvendige varer til og fra, men betydde også det meste for fiskerinæringens eksistens med sin eksport av fiskeprodukter. Fisken måtte trygt frem til Stokmarknes for videreforsendelse med hurtigruta til kjøpere i sør. I dag er denne epoken over. Landeveien og bilen har overtatt. Men folket minnes likevel trauste slitere som «Havgolla», «Risøsund», «Hadsel», «Børøysund», «Mosken» og «Røst».

(Foto: E. Bugge, Vesterålen kulturutvalg).

Vegen til Nykvåg går under det karakteristiske fjellet Tussen. Drågtjønnna, midtveis mellom Tussen og Nyke rett nedenfor veggen har navn etter draugen. I følge sagnet ble tjernet til da et av de nærsynte «Trollan» spyttet etter Tussen som viste seg å være selveste draugen på veg over stranda.

Et driftig sted

Hovden Canning var en av flere industribedrifter i Hovden. Fra 1920 årene og like opp til vår tid var her både hermetikkfabrikk, kjøleanlegg, fiskeindustri og havfiskebåtrederi. (Vesterålmuseets samlinger).

Hovden, etter gammelnorsk hofdinn, betyr egentlig framstigende knaus eller høy odde mot havet, og bærer navnet med rette. På Nautneset står den gamle rustne fyrlykta som gjennom årtider var den viktige veiviseren inn fra havet gjennom Rivskjærleia og Jennleia. Ofte bare den smale lys-sektoren mellom liv og død. Lykta fikk for få år siden selskap der ute på klippen. En moderne miljøvennlig elektrisk energiprodusent, en vindmølle, «slo rot» på Nautneset. En naturlig plassering; her er det nesten alltid vind. Attpåtil er

mølla et 33 meter høyt nytt landmerke for de sjøfarende. Hovden som fiskevær er først kjent under navnet Marsholmen, nevnt i skrift allerede i 1432. Moderne molobygging har etterhvert gjort den meget utsatte havna trygg. Den første moloen, nær sagt lagt opp for hånd, med stein fra øya Frugga like utenfor, ble ferdig rundt århundreskiftet. Denne kan vi den dag i dag se restene etter. Den siste, en moderne rausmolo, ble ferdig så sent som i 1967. Da ble innseilingen fra vest lagt igjen, og havna fikk bare ett innløp,

den såkalte Nordkeila. Den siste moloen har gjort havna til ei av de beste i Bø.

Hovden med den tilliggende Buholmen var i sin tid et stort fiskevær i Vesterålen. Engang driftet 65 nordlandsbåter; 25 fembøringer med garn, og 40 åttringer med line, fra været. I dag er det få faste fiskere her, men det drives fremdeles et godt vinterfiske fra Hovden med mange tilreisende fiskere i sesongen. Fiskebruket er overtatt av en ny lokal eier og er i full drift. Noe av fisken prekeveres på stedet, mens det meste fraktes til andre produktionssteder i Bø for videre bearbeidelse. En god del torskerogn blir i vintersesongen sukker-saltet i tønner og videre-sendt til kaviarproduksjon. Her er også bygget opp moderne velferdsrom for fiskerne, og kaiene er gode. Stedet aner en liten oppgang, på tross av at både skolen, butikken og posthuset forsvant i sentraliseringens dragsug for få år tilbake. De unge reiste bort fra bygda og ville ha annet arbeide enn det fiskeriene kunne tilby dem. På stedet, som i sin tid hadde over 200 innbyggere, er det i dag rundt 40 tilbake.

Sporene etter tragediene langs kysten er mange. Fra Malnes gamle kirkegård ved Hovden. Den overgrodde kirkegården ble valgt til Bø kommunes kulturminne i kulturminneåret 1997. (Foto: E. Bugge, Vesterålen Kulturutvalg).

Havlandet

IHovden ender vi ytterst på den store moloen på Buholmen, på tuftene av det gamle fiskeværet Marsholmen. Herfra kan midnattssola beskues en lun sommernatt mens småseien leker seg rundt holmene. Kontrasten er en skikkelig januarstorm. Rett frem ser vi øya Frugga, gammelt egg- og dunvær, også kjent for sine fuglekolonier. Mot nordøst sees fjellene på den steile Skogsøya i nabokommunen Øksnes. Lengre mot øst skjærer Malnesfjorden seg inn. Utenfor fallgarden ligger båtene på rekke og rad og drar bruk, og utenfor der igjen – storhavet og uendeligheten. Inntrykkene fra den barske naturen kommer tett på her ute. Vi lar Bø-forfatteren Regine Normann få avslutte med en skildring fra roma-

nen Krabvåg som henter sitt stoff fra fiskeværet Nykvåg rundt århundreskiftet. Hun vokste selv opp i dette havlandet, og visste at avstanden mellom lykke og ulykke kunne være kort:

Fokket blindet dem og holdt på å ta pusten fra dem, mens de skritt for skritt strevde seg fram mellom rorbuer og stuer. Filler av never og torv slitnet fra hustak og føk om ørene på dem, og fra hyttenes vindusruter tittet flatklemte barnensikter. Tyngst var det når veien snudde om et hjørne, for da tvang den ulende vinden dem tilbake gang på gang, så de rent måtte krype i lydva for å få makt til neste torn. På Nausthaugen hadde alt koner og halv voksen ungdom sanket seg. De stod i små klynger og holdt fast i hinannen for ikke å bli

slenget utfor, mens de nistirret etter båtene de såvidt skimtet under ilingsgløttene.(...)

Da skjøt den første båten inn vågen, flere fulgte straks i kjolvannet, og det letnet for dem som drog kjensel på sine. Dreggene raslet ut, båtene svaiet til og fikk ekstra fortøyninger. Men ti mann skipet seg på en otring og la seg innunder odden for å være rede, om det skulle trenges. De andre vasset opp hagen i søkkvåte klær. Det første bråttet gikk, men nådde ikke den båten som for en ørliten seillapp fløy gjennom. «Nå bryt ho att.» - En gammel fisker sa det, og kvinnene våndet seg. Paulina rev seg løs og stilte seg tvekroket ytterst utpå, for Lars-Johan-båten var den siste.(...)

Bunntopografien i Norskehavet. Matematisk Institutt. Universitetet i Oslo, 1995.

Mellom den kalde kyststrømmen og Golfstrømmen som kommer inn mot Norge fra store havdyp dannes det om vinteren et overgangslag med en temperatur på mellom 4 og 6° C. Det er i disse næringsrike overgangslagene at den gyteferdige tor-

sken eller skreien siger inn fra Barentshavet midt i desember og noen måneder framover. Ingen steder i landet er kontinentalsokkelen nærmere land enn utenfor Bø, Øksnes og Andøy. Du skal ikke langt ut før det går 2-3000 meter rett ned. Med kort veg

ut til eggakanten og matfatet var Nykvåg og Hovden med sine gode havneforhold spesielt attraktive boplasser fram til at motoriseringa av fiskeflåten gradvis gjorde avstanden til fiskefeltet mindre viktig for det daglige utkommet.